

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 12 og 13 Fylke: Hedemark
 Tilleggsspørsmål nr. Herad: Kvikne
 Emne: Gamal engküllia og gjøtselstell. Bygdelag: Kvikne hovedsogn
 Oppskr. av: Lars Kvern Gard: Kvern
 (adresse): Lfret. G.nr. 34 Br.nr. 4

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. ja og etter det jeg har hørt av mor.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Jeg er født 9/4-1884. Mor var født 1850 og døde i 1943.

SVAR

1. I Kvikne brukes namnet "slåttung" for dei stykke av ein eigedom som ikkje har vore dyrka. Det kunne ha vore både stykker som lå i same inngraving og andre stykker som har liggt utenom, men som ha vore brukt som helt naturleg eng. Kan også ha vort kalla for "skogeng" eller "suiåslott" - "suiåeng". Ordet ekre har vore bruka på stykke som har vore oppdyrka for eit år eller to sea. Ordet ekre er godt kjend som sådan nemning. I Kvikne har aldrig vore bruka anna en langbr. Ståttovv har aldrig vore brukt her og er ikkje nokkjend i distriktet, og fellesnemninga for sådan slått har alltid vore "slåttung" eller "suiåslott".
2. I sådane slåttung var det vanleg at ein kvar var, eller sub-smeltinga, tok eit rasia gjemmen eng og råkkå saumen kvistun og raske som kunne ha vort til i årets løp, for enten å brenne det opp på stedet, eller også kigge det vekk. Det kunne og bli brukt gje stein som lag i vegur for å få nytta eng på beste måten. Likviså tok dei vekk små kjim og krattskog for å få bedre tork på det grasst dei sloz her. Sådant arkide kalla dei "å rø i engom."

3

Masevaksu eug vart det ikkje gjort noko
sers med for å fremja grasveksten. Heimcarla
eller kjøpt grasfrø vart aldrig brukt i masevaksu
eug. ~~men~~ det kunne bli saule grasfrø
under høgrona og utsødd på åkrar eller at
det ha vore teken ei avling enten av nepur eller
det hadde vore sødd korn først året.

4.
og
5.

Vattning av eug har aldrig vore brukt her i bygda.
Teikelle skidar har det vore grøfte bort vatn frå
myrar i eugpløttar. Noko gjødsling i sådane
naturlige eugpløttar har heller ikkje vore gjort.

6.

Naturlig slåtteug, eller også kalla skogeng, som
vart avfosa, uten å bli gjødslet ga lite avling og
høyet var småt, men når det vart godt tørka
var dette betrakta som eit godt hjelpemiddel dyra.
Husdyrgjødsel vart lagt på dei dykka jordsjøkkar og
disse vart kalla for „fråueug“ - eller „fråueu“.
Det vart også gjødsel med husdyrgjødsel på
stykker som ikkje hadde vore oppbrøt, men som
offast avjanna tåvar og oppbrøt steinvar
så det var noko slåttare en dei naturlige eugi,
og ja for skog. Dette var også rekna for „fråueu“
og høiet kalla for „fråuehøy“.

7.

Disse vart som vanleg sett på det færraste
sted på eigedommen. Noko serleg i ansyn til
siget fra uthøisa ser det ikkje ut til å skulle
ha vore teke så mykje på. Nokre vart mest offast
lagt i bakkar som vunde mot middeysola, såframt
det lot seg gjørra.

8.

Gjødsel vart utkjørt på vinterføre, gjerne om
hausten, allvíst den som var saule eller sumaren. Den
som vart den tidi dyra stod inne vart kjørt ut om våren
mens det ein var suu. For dei fekk noko kjøperedskap til
å smilde gjødsel, bruka dei ei treklubber som var spiss i
ein ende og boer i den andre som dei brukte gjødsel med. Doreller
moka (spreide) dei ho ut med ei treklubber. (Skofle)

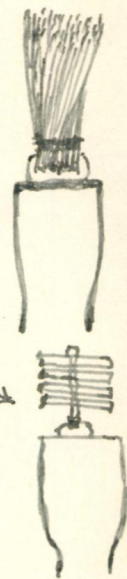
2537

8

Seiuan var det vistom som fann å ville feista på å gjerna gaffel av tre med jærnskotte tinda. Etter at ho så var spredd, kjoerde dei over med noe dei kalla "Sloc". Den var gjort endu av bjørkeris og sammenebunde, eller også av stokkar på innlog 1 meters lengde og sammenebunde med en treås gjennom mittin. Det kunne vera ein 4 soddana stokkar sammen, som dei sette skjeter for og kjoerde over gjødselstykket. Dette kalla dei å "slo" morka.

Først eller 1900 kom det i bruk kvædskep til å harve og "slo" med.

9

Det har heile tida vore banka at dyra beita på "fræue" og også i eng som ikkje var gjødla, men det var nok bare for å spare på høyet til inneforing. Dei fleste rekna på at leibing på "fræue" var skadelig om våren, særlig avdi at jora, var saus og bløt så det ble opptrøtka myr.

Det var vistnok ikkje gjort noko sær skildnad på kvar ein skulle beita om hausten, eller om våren.

10

I den siste mennesaldre er vårbeitinga nesten heilt stilt. Kun enkelte innatak kan finne sted.

11

Den gjødla som husedra la att eller sey eller beitinga "kvæde" dei best, helst om våren eller at alle dyra var slept i utmarken. Hertil bruktes ei vanlig rive og gjerna ei tallbar, eller dei bar sammen i haugar og ho vort kjoerd sammen etled og spredd ut og seiddra med ei klukke, som for nemnt.

12

og
13

Den tida krøfua gjekk på varleg beite i utmarka var det sime gardar som hadde simearfjøs, men det var og mange stader dei banka å ha krøfua ute

i ei iungjeding som dei kalla "frö" - "kutro".
 Disse "kutroau" var fleytta fleiru gong um sünu-
 mareu, eller som det varf mykje gjödsel i dei.
 Vi har mang dörne på det eller namna på visse
 stykke på eigedomane. Disse kaldes den dag i
 dag for "fröau" eller "fröhaugen" eller som stykke
 lä til. Var ei södau "frö" lagt i ein bakke varf
 det sidu kalla "fröbakken". Alltid var disse
 "fröau" lagt soleis til at krotora künne slippes
 direkte üt i haunefeltet herifra, ütun å mitte
 gå over anna dyrka jord for å koma til
 ütmarka. Teller som ei södau frö varf fleytta til
 eit mytt stid, varf så gjödsel på diunne tomte
 kauka sünd og jounna üt og det var gjöldt
 kor det künne velkse året eller på eit södau
 stelle. Kjünne ikkje til at det var meir ein eit
 sünaröjis nokon stad du dei hadde södau.

14 -

Disse "fröau" var gjört av greinder som var suigge
 å fleytta fra ein stad til ein annan. Likveis var
 det også gjört for säuen. Oftest var säuen jaga
 säuan fra slöse greinder og gjett og da var den
 alltid jaga inn i södau fröar til kvöld. Sautrö
 kalla dei disse. Kan minnes at södau sautröar
 var ibruk til korbrot 1900 tallet.

15
7
16

Det var nok aflu gjört nok ikkota forau staltvinger
 for å holde veng o.l. bokk fra disse sautröare.
 Eitun künne di heuy opp noko som hang og
 slaug, t.d. en gammel jakke og likuande,
 men spürtes det at det var udye på forde loya
 di og opp store bäl som künde bringe om
 natta. Di künde, og fleytta fröa merure inn til
 husa for å vera meir sikre på at ikkje udya
 skulle drisk seg inn til.

2537

17

Her i kvitun var det kün säuen som varf gjett og som

- oftast var det ein guttunge eller også en jente som var gjeter og som bodde på den gamle gjetinge høyrde til og da fekk dei maten med det same dei kom inn i huset. Kva det kunne vere dei fekk var^{er} det som dei andre i huset hadde ete og dremt.
18. Læifj's uter golv som stod på hjul har eg aldri hørt tale um her i bygda.
19. Ordet "Frø" seiast det er sautrø eller kutrø har sikkert skapt stedsnamna, såsom som frø er uttydet her under spørsmål 13.
20. Alle steds der dei har hatt setra har dei og hatt inngjerda slåttemark i så stor utstrekning at dei kunne ha plod til å spre ut den gjødsela som dyra la igjeu den tida dei var utan inne i sennarjøset, eller dei stod i frø.
21. Disse inngjerdingane kalla dei for setervang. Kjemur ikkje til at det ha vore bruka annan gjødsel en husedyrgjødsel, for den i seinare tid vanlige kinstgjødsel kom ibrukt.
- Kinstgjødela kom ikkje ibrukt her for omkring 1900.

Spørsmål 13.

Om gjødselstellet.

1. Samnamnet for alle slags husedyrgjødsel er og har vore: "Nikk". Ordet er bokjinnord.
- Gjødselvatn er kalla for: Sand. Etsel.
2. Frø's kallas huset der kyrne var. (Eit Frø's).
- Stall kallas huset åt hestene. (Eit stall).
- Sauhus kallas dei huset der saiane er. (Eit sauhus).
- Grishuset, eller Grishus, der grisaane er. (Eit grishus). Grishuset.
3. Küggjødsel. Dei hadde ut gjødela minst en gong kvar dag. Dei mota ho ut med ei trüskje av tre.
- Dei arleide kalla dei for "å fli om i fjøset."

3.

„Å fli om i fjøset“ — var nokk ofte kora på gardum som miðk gjerra. Det var som regel ho som var leiddia. Det künne dog vere slik at eitun mannen eller ein av dei store borna var med. Det var ein glugg i veggen som dei moka gjøddla ut om. Denne gluggen kalla dei bare „gluggen.“ Dei hadde mokka ut om gluggen, het det. Denne gluggen var fetta med ei lúke som dei kalla for „gluggfjola.“ På boten var det ombrent likedan. Forli mot århundreskiftet var det nok endel som tok til å laga kjellar under fjøset og da hadde dei „mokka“ med gjennom ei lúke i gúlolt. Dette var affast på dei sliske gardane. No findest det knapt nok ein einaste gard i bygda som ikkje har kjellar under fjøset.

4.

Til spørsmål 4 er å svare at sådant aldrig har forkommet i kvikue og er ikkje kjend her.

5.

Soko strå ble ikkje brukt anna en om det fauset igjen over rúsk i båsene eller det som dyra hadde etc. Sådant kalla dei „kål“ og det vart brúka som strå under kalvar og gjerne under båsene.

6.

Gjøddeldongu. Den vanlige lagingspladen for kúgjøddla og likedan også for hestgjøddla var å leggja ein „dongu“ atmed fjøsveggen eller stallveggen. For kúgjøddla hadde dei ofte ein særskilt måte å leggja ho på ved vintertid. Dei laga „kok“ som dei kalla. Dette besto i at dei laga til kakor av ho - klappa disse godt til og lot dei foye til så dei künne velte dei opp å mure dei saman i ein stor dongu litt ifra fjøsveggen. Ho var på denne måten bedre

6. å ta att. når dei skulle kôyra ho bort fordi
 donque da ikkje bli så tett frossen som den ellers
 künne bli. Donque låg som oftast oppå beataken
 uten no, tak over. Landet "fekte" som oftast kunne
 vekk. Sids det künne at vore grave eit hol i marka
 at med donque og da gjirne ei grøft derifrå som
 landet künne renne ellers. Selve donque kalla
 dei "môkk donque".
7. Noe hús eller stúr kjemmes ikkje til å ha vore
 bygd for gjødsle.
8. Gjødselkjellar. Her har nemninga vore: Mokka kjellar.
 Dei første mokkakjellarne vart antagelig bygd i tida
 omkring 1880. Dei var omira av vaulig græstinn og
 künne vore ganske bra fetta - sids det med lere. (Ler).
 Det künne nok renne "land" ifrå dunne og ellers den
 stripa vart det so sterkt gjødsle at graset vart hord.
 Her vaks künne "arve" (Cassaro). Noke ermann
 på dunne stripa har ikkje vore aima ein "landtrekkere".
9. Lengre ut i tida har dei teke til å blanda myrteve
 sammen med gjødsle i kjellarne for å auka mengden
 og for å sêge opps laumet til ein fast form.
10. Gjødselkjellarne blir som regel fôrnt so gang i året.
 Dette künne bli ellersom kjellarne var stor til og i for
 hold til beiskopen, men i fleste tilfelle det mest vaulig.
 Mange kôyrde ut mokka slite som ho skulle vore med
 ein gang, men endel, la ho samman i store haug-
 ar for å kôyra ho ut seinare. Jordhaugen har
 dei aldri kôyrd samman for å blaud mokka med.
11. Hestgjødsel. "Hestmôkk" kalla dei dunne gjødsle.
 Deime moka dei ut gjennom ein glugg og lagde
 ho utanfor stallveggen inntil dei kôyrde hit ut.
 Noe auktingsumme i hestmokka har ikkje vore vaulig.
12. Det har aldri vore bruka at hestane skulle stå på mokka.

13. Gjöldel av sau og geit.

Sauegjörda ^{var} hærkennemerk for „saubingur“, eller „saufalli“. I sauhúset var oftast kær jrdgjöld, helt til i dei seinaste árum.

Gjörda kúruse dii laka út ein gong om vintur og tilstútt om váren i dem til sauen kúruse koma út. Arbeidit kalla dii: „Á la út saubingur“.

14. Til strö bouka dii det rúsk som vart afli eller kúom i kúbasau.

15. Á blanda samer kúimökka mis saumökka er iktij kjúvt hor i kygja.

ay 16. Gjörda eller geit fekk dii same handsauningu som eller sauen. Seiure vart geita handsama mer i líkkt mis kú - kúindur på suia læsar imer i kúfjót, om det var kom til dette.

17. Gjörda av gris - gris mökka, sa dii, kom oftast til á gá samer mis kúimökka avdi grisur som oftast allis var i fjót.

18. Aufalldongu har vor vauky dii att söl og aufall vart saula saman. Dii kalla dii helst for „Komposdongu“, men kúruse og kalla dii for „kúskhang“. Þessi kúka dii til gjöldel på ákrar, men dii málk lígg lungu saman for á ráttur góð. Dongu var samenlagt av torv, gjeru myrtorv.

19. Verlehius. Kva til dii tok til á byggja verlehius (W.C.) kan iktij seias så sikkert. Det vauky var trúky at dii útréttla disse ting allmed „mökkdongu“. Dii elskt husa som kan minnst var svirt primitive. Efter kygja mált kalla dii disse husa „Dass“.

Gjörda kalla dii „dassfräu“. Demur bouka dii vist nok allurhelst på ákrar. Arbeidit var nok rekua for eit líte kjeddyg arbeide, kvar gang dette skulle kógru vekk. Líkveel var dette betrakta som ein urðifall gjöldel som det líntu sig á fa vare på så góð ~~at~~

2534

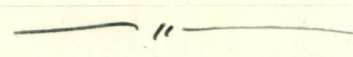

19. det lot seg gjöre.

20. Tang og tare har ikkje vore brukt i Kviken.

21 - Heller ikkje fisk og fiskavfall.

22.- Å kjepe myr til gjødselblende har tildels vore brukt i lang tid attover sertiig for dei som hadde fri skape jord. Dette var nemnest for å auka matjordlaget der jorden var rissig grønn.
Bein som vart teiea sünd, vart også bruka til gjødsel.

Her tek eg med tillegg til spørjedista:
Smedhandverket.

1. Ordet "årette" er kjend som eit arbeid for å feste l.d. ei øks eller ein hammer på skaftet så dette ikkje losner ved bruk.

Arbeidet består i å stå ein eller flere fyrde teiler eller "sklier" inn i skaftet på motsatte sida så dette sprenges ut godt, så det ikkje kan gå tilbake i øyet, (skaffhullet).

2. Kjemur ikkje anna nemning på dette emne "skaff".

3. Ordet veit eller veile kan brukas på smidda reidstopp såsom, øssar, tjær og knivar, eller kort sagt alt sødant som er samman sveisa av både jern og stål når det ikkje er godt sveisa så det kan bli ei opning mellom jernet og stålet. Æltså eit lyfte.

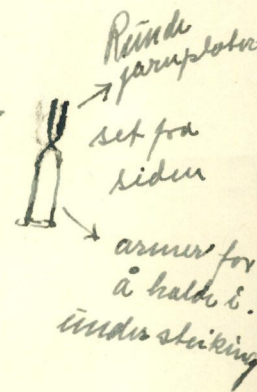
4. Ordet vågskål er ikkje kjend i Kviken.

5. Hurding. Ordet ramhurding er kjend som ei ser hurding på jern. Vi har også hadd ei nemning som

- 5. er kalla for oljeherding. Dette har vistnok
være bruka særlig for å herde eggstål, altså
spisse verktoy. Det siste besto i å gjera stålet
varmt og dyppe det i olje til bra avkjøling.
Altså bruke olje istedfor vatn. Om dette var
av særlig betydning for ein bedre herding kan
ikkje seies for sikkert.
- 6. Det vides ikkje at det i Kvikne finnes stadnamn
som tyder på myrsmåltvinding, men det er påvist
fleire stader at det har vore utvundet myrsmålt.
- 7. Orda dvergsmi eller dvergsmistien er ikkje kjend
her.
- 8. Heller ikkje kjemur eg til at det knytter seg særskilde trær
til smedarkniddet.
- 9. Det har vore ein og annan konstruend her i gamle
dagar. Det er solleis ein frå Kvikne som har smidd
eit jarngitter for hovudeingangen til Sliftegården
i Trondheim i 1700 tallet. Likevise er det smitt eit
leide på ei stoldis i Kvikne kirke av ein vopensmed
i Kvikne som leide på 1600 tallet. Føstnemnde
het Kristoffer Stein og sistnemnde var fra garden
Skogstod i Kvikne og het Anders Skogstod.

Omkring 1850 levde også ein bra smed
som bl. a. gjorde såkalte fjørbrødjørn:
Det kan nemne letigvis med å bestå av to
runde jarnplater som var utbyggen av og
hvorda stekte runde brød som ble roset på
begge sider. Namnet var Lars Nagu. Best
kjend under namnet Lars Christofferen Tapogård.

Stikig mere om smedhandverket siden.

Hovudliste om smedhandverket har eg ikkje kodd.

Gjett i Kvikne 20/12-1948.
2537 Lars Kuvee.

NORSK ETNOLOGISK GRANSNING
ADR. NORSK FOLKEMUSEUM
BYGDØY

Fled
Kvikene

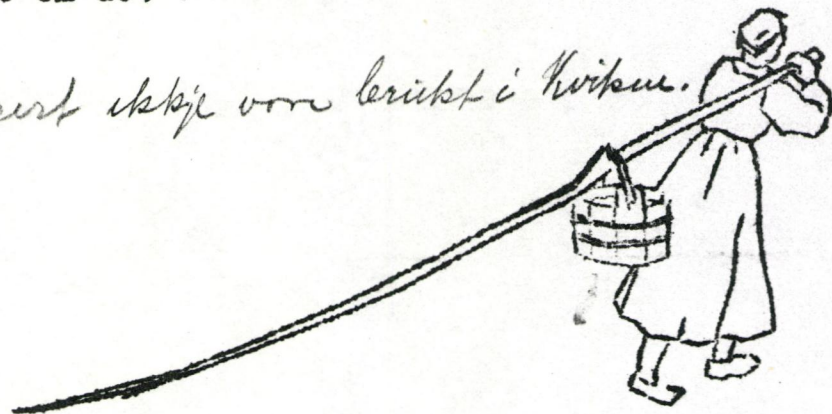
2536

Ver gild og skriv svaret med blyant på same ark.

Tilleggsspørsmål til nr. 5 Vannbæring.

I Tinn i Telemark har ein for eit par mannsaldrar sidan bore vatn på ei lang stong. Ein bar den eine enden over aksla, den andre enden drog ein etter seg på marka. Taret hekk på stonga bak ryggen at den som bar (drog). Ein liten mothake på stonga gjorde at handtaket på bøtta ikkje gleid. Stonga var såpass mjuk at vatnet ikkje skvampa over. Utanom denne opplysninga kjenner ein no denne metoden berre frå Värmland i Sverige. Det kan henda at det tidlegare har vore meir vanleg å bera vatn på denne måten. Hugsar nokon i Dykkar bygd noko om det ?

Har sikkert ikkje vore brukt i Kvikene.

Tilleggsspørsmål til nr. 12.

Finst det noko opplysning om at ein brukar eller har bruka fiskebein og fiskehovud til brensel ? *Nei*

Har ein bruka kumøkk til brensel ? *Nei.*